

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ PROJESİNİN BİR GÜMRÜK BİRLİĞİ OLARAK DEĞERLENDİRMESİ

Yrd. Doç. Dr. Haluk Akdoğan(*)

1.SUNUŞ

Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğinde sosyalist yapılanmanın çöküşüyle birlikte her iki bölgedeki yeni ekonomik oluşumlar tüm dünyanın dikkatini çekmeye başladı. Gerek eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla meydana gelen bağımsız cumhuriyetler (Bağımsız Devletler Topluluğu), gerekse Doğu Avrupa'nın bugün kapitalistleşme çabası içine giren ülkeleri bir taraftan piyasa ekonomilerine özgü kurumları oluşturmaya çalışırken diğer taraftan da kendilerini Batı'nın öncülüğünü yaptığı dünya ticaretindeki rekabetin içinde buldular. Son üç yıl içinde bu ülkeler çok sayıda uluslararası ticaret anlaşmasına imza koydular. Bu anlaşmaların hemen hepsinin odak noktası, Doğu Avrupa ve BDT ülkelerindeki radikal ekonomik önlemlere destek sağlayıcı ve dışa açılmaya zemin hazırlayıcı olmasıdır. Bu anlaşmaların arasında en kapsamlı olanlarından bir tanesi de Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi (KEİP) olarak bilinen bölgesel nitelikli anlaşmadır.

Bu çalışmanın amacı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini bölgede oluşturulacak bir gümrük birliği olarak ele alıp böyle bir birliğin olası ticaret ve refah etkilerini incelemektedir. Birliğin dış ticaret yaratıcı ve dış ticaret kaydırıcı özelliklerinin incelendiği çalışmada mal bazında Türkiye ile Bağımsız Devletler Topluluğu kullanılarak standart Viner sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki ülke arasında oluşturulacak bir gümrük birliğinde, birlik öncesi gümrük oranları birlik sonrası da korunduğu takdirde bölgesel refah azalmaktadır. Toplam refahta olası bir artış ancak birlik dışı ülkelerin ihracatına uygulanan gümrük oranlarının birlik öncesi ithalatçı ülkenin uyguladığı oranların altında tutulması durumunda gerçekleşebilmektedir.

KEİP konusunda yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlamadığımız için, biz bu araştırmanın konuyla ilgili gerçekleştirilen ilk

(*) Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

ekonomik değerlendirme olduğunu sanıyoruz. Bu çalışma, ilk aşamada serbest ticaret bölgesi tipi bir yapılanmayı amaçlayan bölgesel işbirliğinin daha sonra tüm bölge ülkelerini kapsayacak bir gümrük birliğine dönüşeceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Nitekim anlaşmayı imzalayan ülkeler de bu konuda olumlu görüş bildirmişlerdir. Şu aşamada, bölgenin gümrük birliğinin devamı olabilecek kapsamlı bir ekonomik entegrasyonu hedeflemesi pek olası görünmemektedir.

Bu çalışmanın organizasyonu şu şekildedir. İkinci bölümde KEİP'in kurumsal yapısı ve gelişmesi üzerinde durulacaktır. Metodolojinin anlatıldığı üçüncü bölümde olası bir gümrük birliğinin bölgesel refaha etkileri araştırılmaktadır. Son olarak dördüncü bölümde sonuç ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. KEİP'in OLUŞUMU VE KURUMSAL YAPISI

Karadeniz ekonomik işbirliği projesi anlaşması, başta Karadenize kıyısı olan ülkeler olmak üzere bölge ülkeleri arasında ticari ve mali ilişkileri artırıp bölgesel ekonomik bütünleşmeyi sağlamaya yönelik kurumsal bir yapılanmadır. Ekonomik bütünleşmenin derecesi ve niteliği KEİP anlaşma metninde açık bir biçimde ifade edilememekle birlikte, bölge ülkeleri bu konuyu, her düzeyde ve nitelikte entegrasyon olasılığını dikkate alacak bir tarzda ele almışlardır. Yani, ekonomik bütünleşmenin ne boyutta gerçekleştirileceği konusu açık bırakılmıştır. Bu bağlamda, bölgesel anlaşma teknik olarak bir serbest ticaret bölgesi (STB) ile ekonomik entegrasyon (EE) arasında değişen derecelerde herhangi bir yerde tutulabilir. Bu derece zaman içinde belirginleşecektir.

2.1. Anlaşma

KEİP fikir olarak Türkiye tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye Ocak 1990'da tüm Karadeniz ülkelerine bölgede kapsamlı bir ekonomik ve politik işbirliği oluşturmayı önerdi. Türkiye'nin önerisi Karadeniz'e komşu olan ülkelerin dışında coğrafya açısından bölgeye yakın olan ülkeleri de kapsamaktaydı. Bu öneri daha sonra Aralık 1990'da yine Türkiye'nin girişimi ile geliştirilip bölgesel işbirliği konusunda daha somut beklentiler dilegetirildi. Bölgesel ekonomik işbirliğinin temel prensipleri konusunda Temmuz 1991'de ilke anlaşmasına varıldı. Bu tarihte ilke anlaşmasına varan ülkeler Türkiye'nin yanı sıra Bulgaristan, Romanya ve Karadeniz'e kıyısı bulunan Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri idi.

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları KEİP içindeki gelişmelere yeni bir hız verdi. Karadeniz bölgesinde geliştirilecek bir işbirliğine pek çok bölge ülkesi sıcak bakmaya başladılar. Bu doğrultuda İstanbul'da

KEİP'in çatısını oluşturan bir toplantı yapıldı. Şubat 1992'de gerçekleştirilen ve Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Ukranya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova'nın tam üye sıfatıyla hazır bulunduğu toplantıya Yunanistan'da gözlemci statüde katıldı. İstanbul toplantısının önemi, katılan tüm ülkelerin KEİP'in oluşturulması doğrultusundaki tercihlerini açık bir biçimde dile getirmelerinde yatmaktadır. Nitekim, toplantıya katılan ülkeler bölgesel işbirliği anlaşmasının Temmuz 1992'de imzalanmasına karar verdiler.

Şubat 1992 İstanbul toplantısında çizilen çerçeve içinde KEİP'in son anlaşma metni hazırlandı ve Devlet Başkanı ya da Başbakan düzeyinde temsil edilen bölge ülkelerinin onayına yine İstanbul'da sunuldu. "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklerasyonu" adı altında KEİP anlaşma metni 25 Temmuz 1992'de İstanbul'da imzalanarak yürürlüğe girdi. Öncelikle üye ülkeleri içine alan bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı amaçlayan KEİP'e Yunanistan ve Arnavutluk'ta tam üye olarak kabul edildiler. KEİP üyesi 11 ülkenin nüfus ve yüzölçümleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

KEİP anlaşma metnine imza atan 11 üye ülke kapsamlı bir bölgesel işbirliği'nin oluşturulabilmesi için tüm bölge ülkeleri arasında yakın diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kurulmasının gerektiğinin önemini kabul ettiler. Anlaşmanın imzalan metninde yakın işbirliği yapılması öngörülen alanlara ilişkin önermeler şu şekilde belirlendi:

- (1) ulaşım ve haberleşme ile bu iki alana ait altyapının oluşturulması,
- (2) bilgi üretimi ve dağıtımı,
- (3) herhangi bir KEİP üyesi ülkede mevcut her tür ekonomik ve ticari bilgi ve verilerin diğer üye ülkelerinin kullanımına açılması,
- (4) üye ülkeler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin harmonize edilmesi ve üretime yönelik bölgesel norm ve standartların oluşturulması, üretilen tüm mallara ortak sertifika verilmesi,
- (5) enerji alanında yakın ve kapsamlı bir bölgesel işbirliği oluşturulması,⁽¹⁾

(1) Enerji, KEİP ülkeleri arasındaki ticareti geliştirmeye aday önemli bir mal durumundadır. Hali hazırda bölge ülkeleri arasında enerji ticaretine ilişkin ikili anlaşmalar mevcuttur. Enerji ticaretini düzenleyen ikili anlaşmalara örnek olarak Türkiye ile Rusya arasında doğal gaz ticaretine ilişkin anlaşma ile yine Türkiye ile sırasıyla Bulgaristan, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan elektrik enerjisi ticaretini konu alan anlaşmalar gösterilebilir. Enerji ticareti Karadeniz'de diğer alanlarda da bölgesel işbirliğini geliştirmeye destek ololucu ve ülke ekonomilerinin entegrasyonunu hızlandırıcı

(6) madencilik konusunda hem çıkarım hem de prosez etme aşamalarında yakın işbirliği ve bilgi teknoloji alışverişinin sağlanması,

(7) turizm alanında işbirliği,

(8) tarım ve tarıma dayalı endüstri dallarında yakın işbirliği ve bilgi alışverişi,

(9) veterinerlik alanında işbirliği,

(10) sağlık ve eczacılık alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi,

(11) genel olarak bilim ve teknolojide yakın işbirliğinin oluşturulması,

(12) bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine yönelik üye ülkelerdeki özel sektörün veya kamu sektörünün kredi açması ve her türlü finansal desteği sağlaması hususlarında özendirici tedbirlerin alınması.

KEİP üyesi ülkeler, bölgesel ekonomik işbirliği geliştirilirken, Helsinki Anlaşması ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması (AGİK) çerçevesinde belirtilen temel ilkelere bağlı kalınacağı ve KEİP'le ilgili kurumsal gelişmelerin bu iki anlaşmaya ve evrensel olarak tanınmış diğer uluslararası sözleşmelerle çelişmeyeceği konusunda fikir birliği içinde olduklarını da dile getirdiler. KEİP ülkeleri ayrıca genel olarak çevre koruması ve özellikle de Karadeniz'in korunması konusunda ortak projeler geliştirmeyi ve geliştirilecek projelere de destek olmayı taahhut ettiler.

2.2. Temel Tanıtıcı İstatistikler

Bu çalışma, KEİP üyesi ülkelere ait bazı temel dış ticaret istatistiklerini biraraya getirmeyi de amaçlamıştır. Bölgeye ait veri toplama konusunda bazı temel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, KEİP'in hem yüzölçüm hem de nüfus itibarıyla büyük bölümü oluşturan eski Sovyet cumhuriyetlerine ilişkin veri çok sınırlı ölçüde mevcuttur. Bulunan veriler ise sürekli değildir. Muhasebe yöntemindeki farklılıklar nedeniyle eski sosyalist cumhuriyetlerin 1989 yılı öncesine ait istatistiklerin kullanılabilmesi de pek olası görünmemektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın sonunda verdiğimiz tablolar, yararlanabilecek ve kullanılarak üzerinde araştırma yapılabilecek zaman serileri olarak değil fakat bölge içindeki üretim ve ticaret potansiyeline ilişkin ülkelerarası bazı karşılaştırmaların yapılabileceği ortalama bilgiveribilen son iki veya üç yıla ait tanıtıcı veriler olarak ele alınarak değerlendirilmelidir. Tablo 3'ten Tablo 12'ye kadar bölge ülkelerinin temel yıllık dış ticaret verilerini biraraya getirmeye çalıştık.

özelliğe sahiptir. KEİP içindeki mevcut enerji üretimi Tablo 2'de gösterilmiştir.

3 . BİR GÜMRÜK BİRLİĞİ OLARAK KEİP

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi teorik olarak serbest ticaret bölgesinden (STB) başlayıp gümrük birliğine (GB) ve hatta kapsamlı bir ekonomik entegrasyona kadar uzanan geniş yelpaze içinde herhangi bir yerde tanımlanabilir. Bu aşamada hem mal ve hizmetlerin hem de üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşımını öngören ekonomik entegrasyon biçiminde bir oluşum oldukça uzak bir olasılık olarak görünmektedir. Ekonomik ve politik yapılanmaları birbirlerine benzeyen ve kültürlerin arasındaki uyumun yüksek olduğu Avrupa ülkeleri bile 45 yıllık uğraşlarına rağmen henüz ekonomik entegrasyon sürecini tamamlayabilmiş değillerdir. Bu bağlamda, bir STB yada en fazla bir GB tipi bütünlüşmeler daha olası görünmektedir.⁽²⁾

Bu nedenle, biz Karadeniz'de bir GB oluşturulma olasılığının daha yüksek olduğu varsayımından hareket ederek böyle bir birliğin üye ülkelerin ticaret ve refah düzeylerine ne şekilde etkide bulun-

(2) Ülkeler veya ülke gurupları arasında düşünülebilecek kapsamlı bir ekonomik entegrasyon, sadece mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımını değil aynı zamanda bütün üretim faktörlerinin de serbest dolaşımına karşı düzenlenmiş yasa ve ulusal hükümet tedbirlerinin koşulsuz olarak kaldırılmasını ve her alanda norm ve standartların harmonize edilmesini esas alır. Ekonomik entegrasyon başlıca dört temel konuda serbestliği öngörür. Bunlar sırasıyla, (i) üretilen malların, (ii) hizmetlerin, (iii) insanların (işgücü), ve son olarak (iv) sermayenin serbest dolaşımıdır. Bu dört serbestlik koşulundan herhangi birisi yerine getirilmezse ekonomik entegrasyonun varlığından sözedilemez. Öte yandan, bu dört koşul kurumsal entegrasyonun sağlanması için gerekli olup bu koşullar gerçekleştirilirse bile entegrasyon süreci tamamlanmış olabilir. Gerçek entegrasyonu tanımlayacak olan unsur, bu dört unsurun ticaretinin yapıldığı piyasaların reaksiyonudur. Yani, sırasıyla mal, hizmet, işgücü ve sermaye piyasalarının entegre olmaları gerekir. Herhangi bir piyasanın entegre olması ise, aynı özelliği taşıyan bütün ulusal ve yerel piyasalarda ticareti yapılan aynı özelliklere sahip mal, hizmet yada faktörün alınıp satıldıkları yer farklı bile olsa aynı fiyattan işlem görmeleri durumudur. Yani, aynı özellikteki piyasalarda fiyat farklılıklarının sıfır olması piyasa entegrasyonunu getirir. Eğer ürün yada faktörler tüm özellikleri ile birbirlerinin aynı ise entegrasyonu "strict" (kuvvetli) olarak nitelemekteyiz. Aynı tip piyasalarda el değiştiren ürün ve faktörler aynı olmamakla beraber benzer nitelikte iseler bu durum "loose" (zayıf) entegrasyon olarak tanımlanmaktadır. Her iki tanımda da fiyat farklılıklarının ortadan kalkması esastır. Uygulamada ulaşım maliyeti dikkate alınmadığında aynı malın (üretim faktörünün) farklı yerlerde aynı fiyattan satılması mal (üretim faktörü) piyasalarının entegre oldukları anlamını taşır.

bileceği konusunu inceliyoruz. Gümrük birliği tanım olarak, birliğe üye ülkelerin birlik içindeki mal ve hizmet dolaşımına yönelik bütün mevcut gümrük duvarlarını kaldırdı ve dış ülkeler ise ortak bir gümrük politikasını belirledikleri kapsamlı bir serbest ticaret ve ortak gümrük anlaşmadır. Öte yandan bir STB'nde esas olan üye ülkeler arasındaki ticaretin serbest olmasıdır ve bu tip bir birlikte dış ülkelere yönelik gümrük politikalarının ortak olması zorunluluğu yoktur. Gümrük birliğine ortak olarak Avrupa Topluluğu (AT), serbest ticaret bölgesine örnek olarak ta Avrupa Serbest Ticaret Birliği (ASTB) ile Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (KASTB) gösterilebilir.⁽³⁾

3.1. Teori

Gümrük birliği teorisinin ilk kapsamlı teorik çalışması Jacob Viner (1950) tarafından yapıldı. Viner gümrük birliğinin ticaret, refah düzeyi ve kaynak dağılımına etkisinin iki biçimde olacağını gösterdi. Birinci biçim, gümrük birliğine üye ülkelerin birlik anlaşmasını yürürlüğe koyduktan sonrabirbirleriyle yaptıkları ticareti, birlik dışındaki ülkelerle önceden yaptıkları ticarete ikame etmeleri sonucu doğan ve Viner'in (1950) ticaretin kaydırılması (trade diversion) adını verdiği etkidir. İkinci biçim ise, birlik içinde gümrük duvarlarının kaldırılması sonuc genişleyen ticaret hacminin doğurduğu ticaret yaratılması (trade creation) etkisidir. Viner, birinci etkinin ikincisine ağır basması halinde birlik içinde ve dolayısıyla dünyada bir refah kaybı olacağını söyledi. Refah artışı olması için yaratılan ticaretin kaydırılan ticareti aşması gerekmektedir.

3.2. KEİP'in Bir Gümrük Birliği Olarak Ekonomik Analizi

KEİP üyesi ülkelerin hepsini bir gümrük birliği çatısında ele alıp ticaret yaratıcı ve kaydırıcı etkilerini inceleyerek bölgesel refahtaki olası değişimleri saptayabilmek oldukça zordur. Biz burada analizi basit iki ülke modeline çevirip KEİP'in iki ülke tarafından oluşturulmuş bir gümrük birliği olduğunu varsayacağız. Temsilci ülkeler olarak Türkiye ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu seçtik.

Türkiye'nin seçilmesinin en önemli nedenleri, anlaşmayı öneren ilk ülke olması, Rusya'dan sonra bölgenin ikinci büyük ülkesi olması ve bölge içinde düzenli verilerin bulunabileceği tek ülke olmasıdır. BDT'nin seçilmesindeki esas neden ise KEİP üyesi ülkelerden

(3) Avrupa Topluluğu basit bir gümrük birliği aşamasını büyük ölçüde tamamlamış olmasına rağmen henüz kapsamlı bir ekonomik entegrasyon sürecini yaşamadığı için Topluluğu bir gümrük birliği olarak göstermek daha sağlıklı bir sınıflama olarak görünüyor.

Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Arnavutluk dışında kalan altı cumhuriyetin BDT'na bağlı ülkeler olmasıdır. Yani. Türkiye ve BDT'yi iki ülke olarak bir gümrük birliği çatısında topladığımızda KEİP'in hem nüfus ve yüzölçüm ve hem de ekonomik güç olarak yüzde 90'ından fazlasını kapsamış olmaktadır. Bu arada, BDT'ye bağlı KEİP üyelerinin (bu guruba kısaca BDTKEİP diyeceğiz) tüm BDT'ye ait toplam ticaret hacmi içindeki payı da yüzde 85'i bulmaktadır.

Türkiye ile BDT arasında yoğun bir dış ticaret ilişkisine konu olabilecek pek çok mal ve hizmet mevcuttur. Biz burada tütün ve çay üzerine yoğunlaşacağız. Tablo 7'nin de gösterdiği gibi BDT'nin çay ve tütün ithalatları toplamı 1989 fiyatlarıyla toplam 650 milyon ABD dolarının üzerindedir. Bu rakamın % 85'i de kabaca KEİPBDT'nin payıdır. Öte yandan diğer bir KEİP üyesi olan Türkiye ise bu iki malın da dünya çapında önemli ihracatçıları arasında yer almaktadır.

Nitekim, Türkiye ihracat hacmi olarak dünyada işlenmemiş tütün ihraçeden ülkeler arasında üçüncü (dünya ihracatının yaklaşık yüzde 11'ini gerçekleştirerek), ve çay ihraç eden ülkeler arasında da yedinci sıradadır. Bu anlamda, Türkiye ile KEİPBDT arasında oluşturulacak bir gümrük birliğinin beraberinde getireceği ticaret yaratıcı ve/veya ticaret kaydırıcı etkilerini tütün (veya çay) üzerinde yoğunlaştırarak tahmin etmeye çalışıp birliğin bölgesel refahı nasıl değiştirebileceği konusuna sınırlı düzeyde de olsa ışık tutmayı amaçlamak, uygulama açısından henüz KEİP'in nasıl birkurumsal entegrasyon yapılmasına dönüştürüleceği konusunda açık bir yargıya sahip olmayan politikacılara önemli bilgiler aktarma imkanı doğurabilir.

3.3 Metodoloji

Gümrük birliğinin bölgesel refaha olası etkilerini tespit etmek için basitleştirilmiş iki ülke durumundan hareket edilerek öncelikle birliğin ticaret yaratıcı ve/veya kaydırıcı bir sonuç yaratıp yaratmadığına bakılacaktır. Şekil 1'de BDT'nin tütün (ya da çay) talep eğrisi D_B , ve ülke içi arz eğrisi ise S_B ile gösterilmiştir. Türkiye'nin ihracata yönelik tütün arz eğrisi S_T , dünya tütün arz eğrisi ise S_W dur.

1. Birlik Öncesi Gümrük Oranlarının Benimsenmesi Durumu

Gümrük birliğine gidilmeden önce BDT'nin tütün ithalatına gümrük uyguladığını kabul edelim. Bu gümrük oranı figürde $P_B P_W / O P_W$ ile gösterilmektedir. BDT'nin uyguladığı gümrük (tariff) ile Türkiye'nin tütün arz eğrisi S_T^t olarak değişir. Yeni dünya (Türkiye'nin dışındaki) tütün arz eğrisi ise BDT gümrüğünden sonra S_W^t olur. BDT'de tütünün fiyatı $O C$, iç üretim ise $O Q$ kadardır. Şekil 1'de görüleceği üzere tüketimin iç üretim tarafından karşıla-

namayan kısmı, yani QC , BDT'nin tütün ithalatını göstermektedir. Türkiye bu ithalatın OQ_1 kadar kısmını karşılamakta, kalan bölümü (Q_1Q_2) ise BDT dünyadaki diğer tütün ihracatçısı ülkelere ithal etmektedir. Bu durumda BDT'nin gümrük vergisinden elde ettiği hasıla AFGH kadardır.

BDT ile Türkiye arasında gümrük birliğinin oluşturulması ile BDT'nin Türkiye'den tütün ithalatı ülkeye gümrüksüz girmeye başlar. Bu durumda tütün arz eğrisi S_T dir. Türkiye'deki tütün üreticileri BDT'deki tütün fiyatı üzerinden işlem yaparlar. Birliğin, BDT'nin diğer ülkelere ilişkin gümrük politikasını benimsediğini kabul edelim. Bu durumda, BDT'ye tütün ihraç eden diğer ülkelerin arz eğrisi S_W 'de kalacaktır. Tütünün BDT'deki fiyatı değişmeyeceğinden, BDT'nin tütün tüketimi OC , iç üretimi ise OQ 'dur. BDT'nin toplam tütün ithali de QC 'de kalır. Ancak, gümrük birliğinin bir sonucu olarak, BDT'nin Türkiye'den gümrüksüz olarak ithal ettiği tütün OQ_1 'den OQ_2 'e yükselir. Böylelikle, Türk tütününü birlik öncesi BDT'nin diğer ülkelere yaptığı ithalin de yerine geçer. Yeni durumda, BDT'nin gümrük geliri P_WKMP_B dikdörtgeni kadar azalır.

Bu senaryo ticaret yaratıcı değil ticaret kaydırıcı özelliğe sahiptir. Bunu şöyle açıklayabiliriz. Türkiye'den ithal edilen ekstra tütünün maliyeti Türkiye'nin tütün arz eğrisinin altında kalan Q_1JMQ_2 alanı ile ölçülebilir. Öte yandan Türk ithalatının yerini aldığı ithalatın reel maliyeti ise Q_1JKQ_2 alanı ile ölçülebilir. Şekilden de açıkça görüleceği üzere iki alan arasındaki fark JKV üçgenidir. Bu durumda gümrük birliği, birlik öncesi görece olarak daha düşük maliyetli kaynağa (yani ihracatçı) olan talebi birlik sonrası daha yüksek maliyetli bir kaynağa kaydırmıştır.

Gümrük birliğinin sonucu olarak meydana gelen refah düzeyindeki değişimler şöyle de görülebilir. BDT'nin refah kaybı

$$dR_B = (Q_1 + dQ) tp_w \quad (1)$$

olarak gösterilebilir. Bu ifade t tütün ithalatına uygulanan gümrük vergisi oranı, p_w dünya fiyatı, dQ ise BDT'nin Türkiye'den yaptığı tütün ithalindeki değişimdir. Dikkat edilirse dR , Şekil 1 de P_WP_B ile P_WK nin çarpımına eşittir.

Aynı yöntemle gümrük birliği sonrası Türkiye'nin refahın düzeyinde meydana gelen değişimi de göstermek mümkündür. Türkiye'nin refahı P_WJMP_B nin alanı kadar artmıştır. Şekil 1'den de görüleceği üzere bu alan P_WJLP_B dikdörtgeni ile JML üçgeninin toplamına eşittir. P_WJLP_B ise P_WP_B ile P_WJ uzaklıklarının çarpımına eşittir ki

$$P_{WJ} = Q_1$$

ve JML üçgeninin alanı da

$$JML = (1/2) (P_W P_B \times LM)$$

olarak yazılabilir. Buradan hareketle Türkiye'nin birlik sonrası refah kazancı dRT

$$dR_T = [Q_1 + (1/2)dQ] t_{P_W} \quad (2)$$

olarak hesaplanabilir. Dikkat edilirse bu ifadede yer alan ithalat değişmesi Şekil 1'den kolaylıkla görülebileceği gibi $dQ = Q_1 Q_2 = LM$ dir.

Gümrük birliğinin yarattığı toplam bölgesel refahtaki değişme de BDT ve Türkiye'nin refah düzeylerindeki değişimin toplamına eşit olacağından, yani

$$dR = dR_B + dR_T$$

dolayısıyla (1) ve (2) numaralı ifadeleri kullanarak

$$dR = (1/2)dQ t_{P_W} \quad (3)$$

KEİP içindeki refah düzeyi değişmesi hesaplanabilir. Sonuç olarak, gümrük birliği bölgesel refahta $(1/2)dQ t_{P_W}$ kadar bir azalmaya yol açmıştır. burada dikkat edilecek bir nokta da bütün fiyatı sabit değişmediği için dış dünyanın tüketeci ve üretici artıklarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Yukarıda ele aldığımız durumda gümrük birliğinin ticaret kaydırıcı bir etkisi olmuştur. Ulaştığımız sonuç Viner'in standart gümrük birliği teorisi ile uyumludur. Gümrük birliği eğer ticaret kaydırıcı bir etki yaratırsa en az bir birlik üyesi ülkenin, bütün olarak birliğin ve de genel olarak dünyanın refah kaybına uğraması beklenir. Burada yaptığımız iktemel varsayım ile gümrük birliğinin genel refahta azalmaya yol açması sonucu arasında yakın bir ilişki vardır.

Birinci varsayım, ithalatçı ülkenin içine girdiği gümrük birliğinden sonra yüksek maliyetli ithalatı düşük maliyetli ithalata ikame etmesidir. İkinci varsayım ise gümrük birliğinin, dış dünyaya yönelik ticaret politikasını ve özellikle gümrük oranlarının belirlenmesini ithalatçı ülkenin gümrük öncesi uyguladığı politikayı ve en önemlisi kullandığı spesifik gümrük oranlarını seçmesine ilişkin varsayımdır.

2. Birliğin Oranları Birlik Öncesi Düzeylerinin Altında Tutması

Şimdi ithalatçı ülkenin gümrük oranlarının benimsendiği varsayımını terkedip, gümrük oranlarının ithalatçı ülkenin birlik öncesi dönemde uyguladığı oranlardan daha düşük düzeyde tutulduğunu kabul edelim. Aslında Türkiye-BDT örneğinde gümrük oranlarının Türkiye'nin birlik öncesi oranlarına göre belirlendiği varsaymak daha makul bir yaklaşım gibi görünebilir. Türkiye'nin Ocak 1993'ten itibaren başlayarak 1995 yılına kadar Avrupa Topluluğu gümrük sistemi içine gireceği düşünülürse, KEİP tarafından benimsenecek gümrük oranlarının Avrupa Topluluğu'nun üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük politikası ile uyumlu olması gerektiğini ileri sürmek yanlış olmaz. Ayrıca, diğer bir KEİP üyesi olan Yunanistan'da aynı zamanda Avrupa Topluluğuna tam üyedir.

Gümrük oranları düşürüldüğünde BDT'nin refahında başlıca üç kaynaklı değişme görülür. Bunlar tüketici artışı, üretici artışı ve gümrük gelirlerindeki değişmedir. Gümrük oranındaki indirimin dt kadar olduğunu varsayalım. BDT'nin refah düzeyinde meydana gelecek toplam artış

$$dR_B = (1/2) (dQ' + dQ'') dt P_W + (dQ' - dQ'') (t - dt) P_W - (Q' + dQ')(t - dt) P_W$$

kadardır. Bu ifadede dQ' ve dQ'' sırasıyla BDT'nin Türkiye'den ve diğer ihracatçı ülkelerden ithal ettiği tütün miktarlarındaki değişmeyi göstermektedir.

İfade yeniden düzenlenerek BDT'nin refahındaki değişme aşağıdaki gibi bulunur.

$$dR_B = (dQ' + dQ'') [t - (1/2)dt] P_W - (Q' + dQ')(t - dt) P_W \quad (4)$$

Gümrük vergilerinin birlik öncesi BDT tarafından uygulanan eski oranın altında tutulduğu bu durumda, tütün ihracatçısı konumundaki birlik üyesi ülke Türkiye'nin refah düzeyinde meydana gelecek değişimin tek kaynağı üretici artışı olacaktır ve bu artışın değeri pozitif bir miktardır. Türkiye'nin refahındaki değişme

$$dR_T = [Q' + (1/2)dQ'] (t - dt) P_W \quad (5)$$

olarak hesaplanabilir.

Bölgesel refahtaki toplam değişmeyi de (4) ve (5) numaralı ifadeleri kullanarak

$$dR = (dQ' + dQ'') [t - (1/2)dt] P_W - (1/2)dQ' (t - dt) P_W \quad (6)$$

şeklinde gösterebiliriz. Bu ifadede dR 'nin pozitif olabilmesi için dQ 'nin pozitif olması yeterlidir. Çünkü

$$dR/dQ \gg 0.$$

3.4. Nümerik Bir Örnekle Gümrük Birliğinin Refah Düzeyine Etkisi

Bu bölümde, BDT ile Türkiye arasında oluşturulacak gümrük birliğinin bölgesel refah düzeyinde meydana getirebileceği değişmeye ilişkin nümerik bir örnek vereceğiz. Gümrük birliği öncesi ve sonrası bu iki ülkedeki ortalama maliyetleri karşılaştırarak dış dünyaya ortak gümrük politikası uygulamanın ticaret yaratıcı ve/veya kaydırıcı sonuçlarını farazi gümrük oranları kullanarak inceleyeceğiz. Kullanacağımız ortalama maliyet rakamları sözkonusu ülkelerdeki genel ortalama maliyetler olacaktır. Bu nedenle refah etkileri, herhangi bir malın ticaretinin sonucu ortaya çıkan etkiler olmayıp, genel olarak benimsenen ortak gümrük politikasının bölgeye getirdiklerini yada götürdüklerini yansıtacaktır.

Tablo 13'te bazı BDT cumhuriyetlerine ait yıllık asgari ücretler Türkiye ve bazı gelişmiş ülkelerdeki tarım kesimine ait ortalama ücretle birlikte verilmektedir. Bu tablodaki verilerin ortalama maliyet için "proxy" olarak kullanıldığı Tablo 14'te ticaret yaratıcı özelliği olan ortak gümrük politikasının çeşitli gümrük oranları için nasıl bir sonuç doğurduğu gösterilmektedir.

Bu tabloda serbest ticaret durumundaki ortalama maliyetler birinci sütunda gösterilmiştir. Bu durumda en düşük ortalama maliyet BDT (veya BDTKEİP) de mevcut olduğu için normal olarak bu ülkenin ticaret yapmaması ve sözkonusu malı içerde üretmesi beklenir. Ancak, BDT'deki ortalama maliyetler dış dünya ile kıyaslanabilir gerçek maliyetleri yansıtmadığı için ülkenin mutlaka ticaret yapma eğiliminde olduğunu kabul edeceğiz.

İkinci sütunda BDT'nin dış dünyaya gümrük vergisi uygulamaya başladığını kabul edelim. Üç farklı gümrük oranında vergi içerilmiş ortalama maliyetlerin nasıl değiştiği tablo 14'te gösterilmektedir. Üçüncü durum ise gümrük birliğinin oluşturulması ve BDT'nin Türkiye'den yaptığı ithalatı gümrüksüz gerçekleştirdiği durumdur. Tablodan da görüleceği gibi Türkiye'den yapılan ithalat gümrük birliğinin oluşturulmasından sonra serbest ticaret durumuna kıyasla daha ucuza gelmektedir. Türkiye'den yapılan ithalatın görece olarak daha pahalı olacağı tek durum BDT'nin Türkiye yerine dünya ile gümrük birliğine gireceği durumdur.

Oldukça basitleştirilmiş bu örnekte temel bazı sorunlar vardır: (i) ulaşım maliyetleri dikkate alınmamıştır, (ii) Türkiye'den daha dü-

şük ortalama maliyetle çalışan tarım sektörlerine sahip ülkeler (Hindistan, Pakistan ve Çin gibi) veri bulunamadığı için örnek kapsamı dışında tutulmuştur, (iii) ticaretin sadece Türkiye'den BDT'ye yapılan ithalat bölümü dikkate alınmıştır. Tablo 13 ve 14 teki veriler, bu nedenler ve varsayımlar dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini gümrük birliği olarak kabul edip böyle bir birliğin bölgesel refahta meydana getirebileceği değişimleri inceledik. Çalışmanın analitik bölümünü, sadece Türkiye ve BDT'nin oluşturduğu bir gümrük birliği üzerine kurup bu iki ülke arasındaki bütün ticaretinin (ihracatçı Türkiye ve ithalatçı BDT şeklinde) refah etkilerini iki farklı konumda araştırdık. Birlik sonrası ticaret ortamında ithalatçı ülkenin birlik öncesi uyguladığı gümrük oranları benimsenirse, ülkelerden birisinde refah artışı görülse bile bölgesel refahın azaldığını gösterdik. Bu sonuç klasik Viner teorisi ile uyumludur.

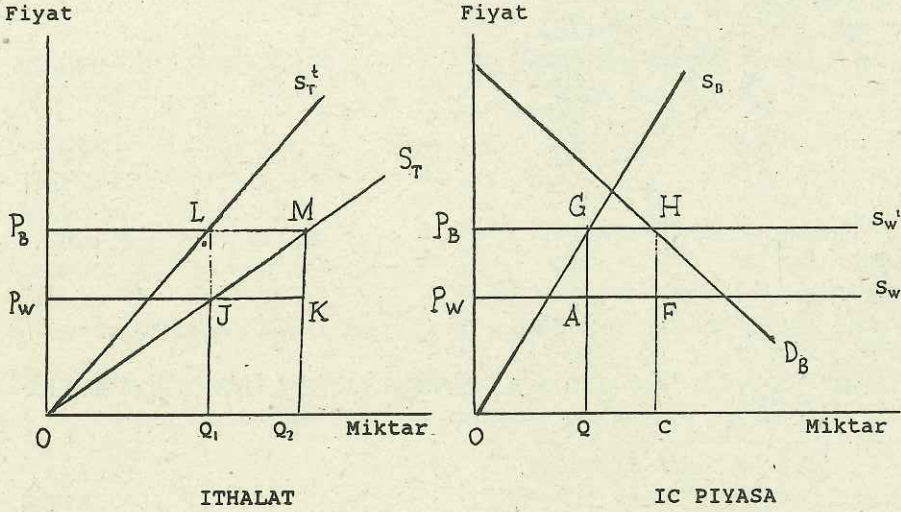
İkinci durumda, birlik sonrası gümrük oranlarının birlik öncesi oranlardan (BDT'nin birlik öncesi gümrük politikası) daha düşük düzeyde belirlendiği varsayımından hareket ettiğimizde bölgesel refahın, üçüncü ülkelerden yapılacak bütün ithali halinde artacağını ortaya koyduk.

Çalışma basitleştirilmiş bir modele dayanmakla beraber, olası bir gümrük birliği sonrası belirlenecek ortak dış ticaret politikasına ışık tutması açısından oldukça yararlıdır. Çalışma, her iki birlik üyesi ülkenin birbirlerinden karşılıklı mal alıp sattığı bir modeli kapsayacak biçimde rahatlıkla genişletilebilir. Ancak bu çalışmada ulaşılan sonuçların önemli bir değişikliğe uğraması mümkün görünmemektedir.

ŞEKİL: 1

TÜRKİYE-BDT GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ETKİLERİ

Birlik öncesi gümrük oranlarının birlik sonrası muhafaza edilmesi durumu

TABLO 1: KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ
PROJESİ'NE ÜYE ÜLKELERİN YÜZÖLÇÜMLERİ VE NÜFUSLARI

ÜLKE	YÜZÖLÇÜMÜ (km ²)	NÜFUSU (Milyon kişi)
.i.TÜRKİYE	779.452	58.5
ROMANYA	237.500	23.4
BULGARİSTAN	110.912	9.0
RUSYA	17.075.400	148.1
UKRANYA	603.700	51.8
GÜRCİSTAN	69.700	5.4
ERMENİSTAN	29.800	3.3
AZERBEYCAN	86.600	7.0
MOLDAVYA	33.700	4.4
YUNANİSTAN	131.944	10.1
ARNAVUTLUK	28.748	3.3
TOPLAM	19.187.456	324.3

Kaynak: 1991 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau.

TABLO 2: KEİP ÜYESİ ÜLKELERDE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİ

ÜLKE	YIL	ELEKTRİK ÜRETİMİ	KİŞİ BAŞINA YILLIK ELEKTRİK ÜRETİMİ
TÜRKİYE	1991	60,21	1.029,23
ROMANYA	1990	64,20	2.743,58
BULGARİSTAN	1990	-	-
RUSYA	1991	1.046,00	7.062,79
UKRANYA	1991	275,80	5.324,32
GÜRCİSTAN	1990	-	-
ERMENİSTAN	1991	9,50	2.878,78
AZERBEYCAN	1991	23,30	3.328,57
MOLDAVYA	1991	13,00	2.954,54
YUNANİSTAN	1990	32,00	3.168,31
ARNAVUTLUK			
TOPLAM		1.524,00	

Kaynak: Economist Intelligence Unit'in 1991-1992 ülke raporları

TABLO 3: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN EN ÖNEMLİ İHRAÇ ÜRÜNLERİ
(1989 yılı fiyatlarıyla milyon ABD doları olarak)

Ürünler	Ülke	KEİP Üyesi Ülkelerin İhracatı	Dünya İhracatı	Dünya İhracat Sırası	Ürünün Top.Dünya İhracatın. Payı (%)
TAB II	BDT*	1.540,6	18.845,4	4	8.2
TEKSTİL					
ELYAFI					
PAMUK VE					
PAMUK					
İPLİĞİ	TÜRKİYE	398,5	13.292,3	6	3.0
DERİ VE					
DERİ MAM	BDT	236,7	6.943,0	10	3.4
DEMİR					
CEVH.	BDT	1.047,6	8.220,1	3	12.7
İŞLENM.					
TÜTÜN	TÜRKİYE	479,1	4.332,6	3	11.1
	BULGARİS	157,0	4.332,6	7	3.6
ÇAY	TÜRKİYE	38,2	2.301,6	7	1.7
FOSFAT					
TAŞI	BDT	128,5	1.761,8	5	7.3
JÜT VE					
JÜTÜRÜN.	BDT	12,2	764,1	7	1.6

*: BDT ihracatının takriben % 85'i KEİP üyesi cumhuriyetler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: UNCTAD, Commodity Yearbook 1991

**TABLO 4: KEİP ÜYESİ ÜLKELER ARASINDA DIŞ
TİCARETİN GELİŞMESİ**
(Milyon ABD Doları olarak)

KEİP İHRAÇ EDEN ÜLKE	YIL	İTHALEDEN ÜLKE				DİĞER KEİP
		TÜR.	ROM.	BULG.	KEİPBDT*	
TÜRK.	1990	---	83.0	10.0	451.4	544.4
	1991		109.0	76.0	519.0	704.0
ROMAN.	1990	202.0	---	112.0	1421.2	1735.2
	1991	199.0				
BULG	1990	32.0	212.8	---	Bilgi yok	244.8
KEİPBDT	1990	1060.0	1876.8	Bilgi yok	---	2936.8
Diğer	1990	1294.0	2172.6	122.0	1872.6	5461.2
Ülkeler	1991	1265.0				

*: KEİP'e üye olan BDT ülkeleri için tüm tablolarda KEİPBDT kısaltmasını kullanacağız.

Kaynak: Akdoğan, İrbeç (1992)

TABLO 5: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN 1989 YILI DIŞ TİCARETİ
(Milyon ABD Doları olarak)

ÜLKELER	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
TÜRKİYE	11.625	15.792	-4.167
ROMANYA	5.990	3.472	2.518
BULGARİSTAN	16.351	15.195	1.156
RUSYA	108.294(a)	107.981(a)	0.313
	52.112(b)	104.694(b)	-52.582
UKRANYA	62.754(a)	56.964(a)	5.790
	10.798(b)	20.790(b)	-10.172
GÜRCİSTAN	8.607(a)	8.137(a)	0.470
ERMENİSTAN	5.790(a)	6.259(a)	-0.469
	0.156(b)	1.408(b)	-1.252
AZERBEYCAN	10.015(a)	6.729(a)	3.286
MOLDAVYA	7.511(a)	7.824(a)	-0.313
	0.469(b)	1.721(b)	-1.252

a) BDT'ye üye diğer cumhuriyetlerle yapılan dış ticaret

b) BDT dışındaki diğer dünya ülkeleriyle yapılan dış ticaret

Not: 1989 yılında, yıllık ortalama ruble-dolar resmi kuru 0.639 idi (rublenin dolar olarak değeri). BDT'nin ihracat-ithalat rakamları, bu kur dikkate alınarak dolar cinsinden hesaplanmıştır.

Kaynak: Akdoğan, İrbeç (1992)

**TABLO 6: KEİP ÜYESİ ÜLKELER ARASINDA DIŞ
TİCARETİN GELİŞMESİ**
(Milyon ABD Doları olarak)

İHRAÇ EDEN ÜLKE	YIL	İTHALEDEN ÜLKELER				
		TÜR.	ROM.	BULG.	KEİPBDT*	DiĞER KEİP
TÜRK.	1990	----	83.0	10.0	451.4	544.4
	1991		109.0	76.0	519.0	704.0
ROMAN.	1990	202.0	---	112.0	1421.2	1735.2
	1991	199.0				
BULG	1990	32.0	212.8	---	Bilgi yok	244.8
	1991	140.0				
KEİPBDT	1990	1060.0	1876.8	Bilgi yok	---	2936.8
	1991					
Diğer KEİP	1990	1294.0	2172.6	122.0	1872.6	5461.2
	1991	1265.0				

Kaynak: Akdoğan, İrbeç (1992)

**TABLO 7: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN İTHAL ETTİĞİ
EN ÖNEMLİ ÜRÜNLER**
(1989 yılı fiyatlarıyla milyon ABD doları olarak)

Ürünler	Ülke	KEİP'in İthalatı	Toplam Dünya İthalatı	İthalat Sırası	Ürünün
					Toplam Dünya İthalatındaki Yüzde Payı
DEMİR CEVH. İŞLENMEM	ROMANYA	284.0	10.477,5	10	2.7
TÜTÜN	BDT	157,8	5.229,0	10	3.0
ÇAY	BDT	480,1	2.659,8	1	18.1

Not: BDT ithalatının takriben % 85'i KEİP üyesi cumhuriyetler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: UNCTAD, Commodity Yearbook 1991.

TABLO 8: DÜNYA TİCARETİ VE KEİP ÜYESİ ÜLKELER*
(Milyon ABD Doları olarak)

YIL	TOPLAM DÜNYA İHR.	TOPLAM KEİP İHRAC.	KEİP PAYI (%)	TOPLAM DÜNYA İTHAL.	TOPLAM KEİP İTHAL.	KEİP PAYI (%)
1990	3439.400	61.885	18	3327.800	89.431	27
1991**	2639.600	43.344	16	2523.500	55.829	22

*: Toplam dünya ihracatı, bütün dünya ülkelerinin toplam ithalatı ve toplam dünya ithalatı, bütün dünya ülkelerinin toplam ihracatı olarak alınmıştır.

** : Ocak-Eylül

Kaynak: Akdoğan, İrbeç (1992)

**TABLO 9: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN DIŞ TİCARETİNDE
AĞIRLIKLI ÜLKELER**

ÜLKE	DIŞTİCARETİNDE EN FAZLA PAYA SAHİP ÜLKELER	İHRACAT PAYI(%)	İTHALAT PAYI (%)
TÜRKİYE	ALMANYA	23.74	15.79
	İTALYA	8.53	7.74
	ABD	7.46	10.23
ROMANYA	BDT	25.20	23.63
	ALMANYA	10.20	11.40
	İTALYA	8.80	1.20
BULGARİSTAN (1989)	BDT	65.20	52.90
	ALMANYA	6.90	10.80
	ÇEKOSLAVAKYA	4.40	4.90
YUNANİSTAN	BDT	22.30	20.60
	İTALYA	16.70	15.40
	FRANSA	9.60	8.10
ARNAVUTLUK	İTALYA	17.40	14.40
	ALMANYA	9.30	12.80
	YUGOSLAVYA	9.30	8.70
BDT	DOĞU AVRUPA	43.20	44.40
	BATI AVRUPA	36.10	39.70
	AT	27.30	25.20
	AZGELİŞMİŞÜLK	14.00	9.50

Kaynaklar: Direction of Trade Statistics (Sept.-Dec. 1991 and March 1992),
The Economist Intelligence Unit Country Reports 1991-1992, Main
Economic Indicators (HDTM)

**TABLO 10: ZİRAİ HAM MADDELERDE KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN
DIŞ TİCARETİ**
(Milyon ABD Doları olarak)

ÜLKE	YIL	İHRACAT	İTHALAT
TÜRKİYE	1970	197,0	30,0
	1981	438,0	114,1
	1989	276,5	544,3
BULGARİSTAN	1970	15,2	92,2
	1981	9,7	213,2
	1989	67,2	269,9
ROMANYA	1970	133,7	147,4
	1981	261,5	473,7
	1989	168,2	281,2
KEİPBĐT	1970	1.024,2	629,8
	1981	3.182,5	1.418,0
	1989	4.077,7	2.043,6
TOPLAM KEİP	1970	1.370,1	899,4
	1981	3.891,7	2.219,0
	1989	4.589,6	3.139,0
DÜNYA	1970	2.757,9	18.497,5
	1981	9.263,7	62.047,0
	1989	12.717,6	96.344,4
KEİP PAYI(%)	1970	49,7	4,9
	1981	42,0	3,6
	1989	36,1	3,3

Kaynak: UNCTAD, Commodity Yearbook 1991

TABLO 11: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN GIDA MADDELERİ TİCARETİ
(Milyon ABD Doları olarak)

ÜLKE	YIL	İHRACAT	İTHALAT
TÜRKİYE	1970	294,3	93,1
	1981	2.160,6	243,8
	1989	2.666,2	1.245,9
BULGARİSTAN	1970	678,2	126,0
	1981	1.811,3	689,9
	1989	1.675,4	1.025,1
ROMANYA	1970	296,5	96,8
	1981	1.311,1	1.255,2
	1989	625,8	425,9
KEİPBĐT	1970	880,8	1.581,4
	1981	1.314,4	17.063,5
	1989	1.495,1	15.562,4
TOPLAM KEİP	1970	2.149,8	1.897,3
	1981	6.597,4	19.252,4
	1989	6.462,5	18.259,3
DÜNYA	1970	46.315,9	4.585,3
	1981	222.126,9	33.785,2
	1989	290.120,0	42.404,8
KEİP PAYI(%)	1970	4,6	41,4
	1981	3,0	57,0
	1989	2,2	43,1

Kaynak: UNCTAD, Commodity Yearbook 1991.

TABLO 12: KEİP ÜYESİ ÜLKELERİN MİNARELLER, CEVHERLER VE METALLERDEKİ DİŞ TİCARETİ
(Milyon ABD Doları olarak)

ÜLKE	YIL	İHRACAT	İTHALAT
TÜRKİYE	1970	44,6	30,2
	1981	228,8	409,3
	1989	687,1	1.272,4
BULGARİSTAN	1970	65,0	65,0
	1981	129,0	255,0
	1989	----	176,0
ROMANYA	1970	34,0	150,0
	1981	177,1	807,0
	1989	-----	550,0
KEİPBĐT	1970	1.143,3	326,4
	1981	3.469,7	1.098,2
	1989	4.887,5	1.317,5
TOPLAM KEİP	1970	1.286,9	571,6
	1981	4.004,6	2.569,5
	1989	4.574,6	3.315,9
DÜNYA	1970	23.549,3	25.812,7
	1981	78.611,4	86.812,4
	1989	124.805,5	143.347,6
KEİP PAYI(%)	1970	5,5	2,2
	1981	5,1	3,0
	1989	3,7	2,3

Kaynak: UNCTAD, Commodity Yearbook 1991.

TABLO 13: Türkiye, BDT Cumhuriyetleri ve Seçilmiş Bazı Gelişmiş Ülkelerde ABD doları Cinsinden Tarım Kesimine Ait Yıllık Ücretler

ÜLKE	YILLIK ÜCRET	AİT OLDUĞU YIL
ÖZBEKİSTAN	60.0	1992
KAZAKİSTAN	27.0	1992
KIRGIZİSTAN	48.0	1992
BEYAZ RUSYA	60.0	1992
MOLDAVYA	51.0	1992
ERMENİSTAN	36.0	1992
UKRAYNA	27.0	1992
AZERBEYCAN	48.0	1992
RUSYA	75.0	1992
BDTKEİP	47.4	1992
BDT	48.1	1992
TÜRKİYE	2319.0	1992
A.B.D.	7020.0	1987
JAPONYA	3070.0	1989
AVUSTURALYA	4950.0	1988
FRANSA	3036.0	1986
ALMANYA	4707.0	1989

Kaynaklar ve açıklama: BDT cumhuriyetleri için kaynak Azerbeycan ve Özbekistan istatistikleridir. Bu ülkelerdeki (bulabildiğimiz tek veri olan) 1992 yılının Ekim ayına ait aylık asgari ücret rakamları kullanılmıştır. Türkiye'ye ait rakam ise 1992 yılının aylık asgari ücreti olan 1.450.000 TL'nin Ekim 1992 ortalama döviz kurundan ABD Dolarına çevrilip çıkan miktarın 12 ile çarpılması sonucu elde edilmiştir. Diğer ülkelere ait veriler OECD'nin National Accounts: Detailed Tables Volume II, 1977-1989 adlı yayımından derlenmiştir. Yıllık ücretler hesaplanırken adı geçen yayının 13 ve 15 numaralı tabloları kullanılarak tarım kesimine ait yıllık ücretler, (13 numaralı tablonun birinci sırasındaki "compensation of employees in agriculture") bu kesimde istihdam edilen nüfusa (15 numaralı tablonun birinci sırası) bölünmesi ile elde edilmiştir.

TABLO 14

Ticaret yaratılması: Türkiye ile bazı BDT Cumhuriyetlerinde Ortalama Maliyetler ve BDT'nin İthalat Maliyeti

ÜLKE	Ortalama Üretim maliyeti	BDT'nin gümrük vergisi uygulaması			BDT'nin Türkiye'den yaptığı ithalattan vergiyi kaldırması		
		%25	%50	%100	%25	%50	%100
BDT	48.1	48.1	48.1	48.1	48.1	48.1	48.1
BDT							
KEİP	47.4	47.4	47.4	47.4	47.4	47.4	47.4
Türkiye	2319.0	2898.7	3478.5	4638.0	2319.0	2319.0	2319.0
Dünya	4556.6	5695.7	6834.9	9113.2	5695.7	6834.9	9113.2

Açıklama: Dünya, tablo 13'te verilen A.B.D. , Japonya, Avusturalya, Fransa ve Almanya'nın ortalaması olarak alınmıştır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Haluk, Yusuf Z. Irbec, (1992). "Prospects for Economic Cooperation in the Black Sea Region," Bilkent University Department of Economics Discission Paper # 92-14. October.

Viner, Jacob, (1950). **The Customs Union Issue**, New York: Carnegie Endowment for International Peace.